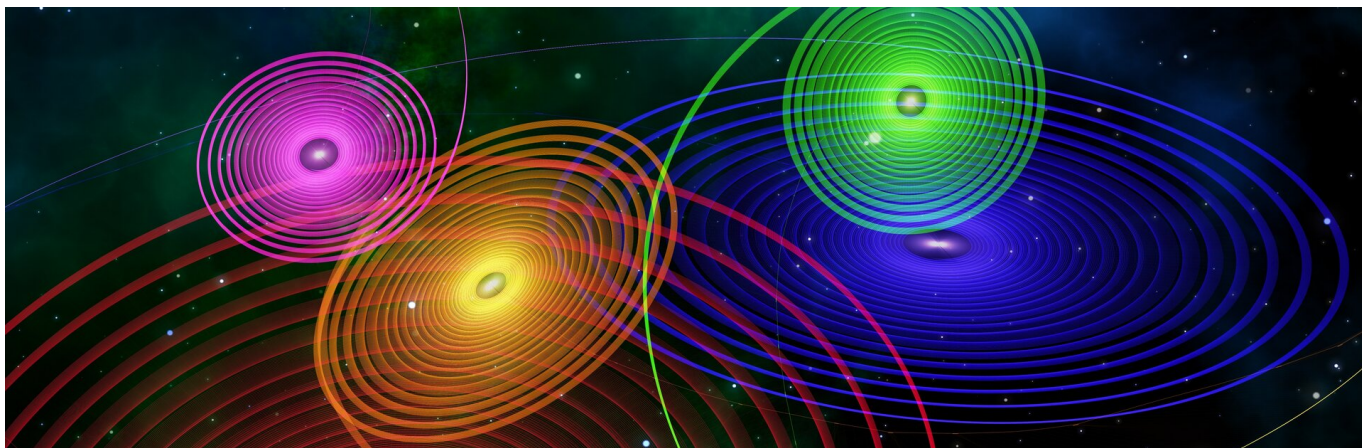

Filozofowie starożytni skupiający się na ontologii

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Animacja](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Filozofowie starożytni skupiający się na ontologii

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy zastanawiało cię kiedyś, w jaki sposób świat istnieje oraz co jest tego przyczyną? Starożytni myśliciele, pierwsi przedstawiciele filozofii, tacy jak Tales, Anaksymander, Anaksymenes, czy też Heraklit, pragnęli odpowiedzieć na te właśnie pytania. Jońscy filozofowie przyrody, bo tym wspólnym mianem określa się tych myślicieli, przyjmowali, iż istnieje pierwsza przyczyna, która powoduje, że świat powstaje, a następnie ginie, podobnie jak wszystkie znajdujące się w nim rzeczy. W czasach starożytnych powstało również wiele innych odpowiedzi na pytanie o to, w jaki sposób lub za sprawą czego istnieje świat. Na przykład Parmenides porzucił rozważania dotyczące pierwszej przyczyny i uznał, że istnieje tylko jeden, niepodzielny byt, natomiast istnienie wielości obiektów i ich ruch stanowi rodzaj pozoru, któremu ulegamy. Współcześnie dyscyplinę, która obejmuje rozważania dotyczące istnienia bytów oraz ich właściwości, nazywamy ontologią.

Twoje cele

- Zapoznasz się z różnymi starożytnymi modelami objaśnienia, czym jest świat i w jaki sposób powstaje.
- Zrozumiesz motywy poszukiwania pierwszej przyczyny przez jońskich filozofów przyrody.
- Dowiesz się, czym jest ontologia jako jedna z dyscyplin w obrębie filozofii.

Przeczytaj

Pytanie o pierwszą przyczynę

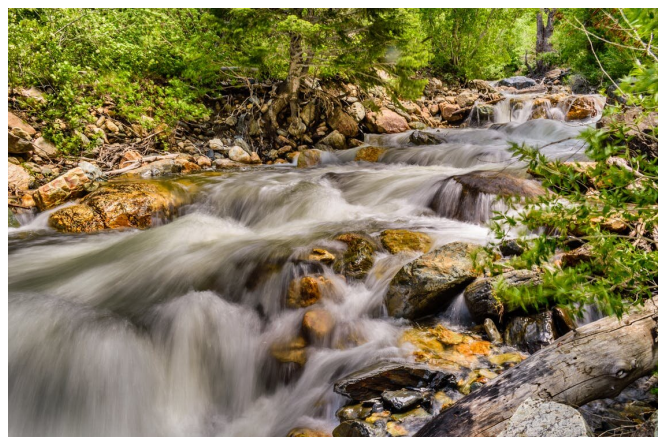
Początki filozofii, formującej się w starożytnej Grecji, wiążą się ściśle z pytaniem o pierwszą przyczynę, powodującą powstawania i ginięcia świata lub, jak uważali niektórzy myśliciele, wielu światów.

Anaksymander z Miletu, jeden z przedstawicieli jońskiej filozofii przyrody, jest autorem pojęcia *apeiron*, które możemy przetłumaczyć na język polski jako „bezkres”. Zdaniem tego myśliciela z *apeironu*, nieskończonego w każdym możliwym aspekcie, wyłania się wiele światów, a cykl ten trwa nieprzerwanie.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Jońscy filozofowie przyrody byli pierwszymi, którzy na drodze rozumowania postanowili odkryć, dlaczego świat istnieje w taki, a nie inny sposób. Tales z Miletu, uznawany powszechnie za pierwszego myśliciela, twierdził, że wszelkie byty powstają i giną z wody, a ściślej poprzez zmiany jej stanu skupienia. Jego następca, Anaksymander, wprowadził pojęcie *arché*, oznaczające „pierwszą przyczynę, zasadę” i uznawał, że świat wyłania się z *apeironu*, czyli „bezkręsu”, dającego początek wszelkim rodzajom bytów. Anaksymenes natomiast uznawał, że przyczyną powstawania zjawisk i rzeczy jest

Stanowisko Heraklita z Efezu, czyli uznawanie powszechnej zmienności wszystkiego, co istnieje, określa się jako wariabilizm. Nazwa tego nurtu filozoficznego wywodzi się od łacińskiego słowa

wszechobecne powietrze, które nieustannie się przemieszcza. Jak twierdził filozof, powstawanie i ginięcie bytów wiąże się ze zmianami stanu skupienia powietrza: przedmioty powstają, a następnie giną przez jego zagęszczanie i rozrzedzanie. Ostatni z przedstawicieli [jońskiej filozofii przyrody](#), Heraklit z Efezu, wywnioskował, że zmienność wszystkiego, co istnieje, stanowi powszechną zasadę rządzącą całą rzeczywistością, zaś za jej manifestację uznał ogień.

variabilis, które tłumaczymy jako „zmienny”. Heraklit spisywał swoje rozważania w postaci zawiłych aforyzmów oraz krótkich sentencji, mających za zadanie wyrażenie określonej myśli. Najbardziej znana formuła tego filozofa, wyrażająca uznawanie przez niego powszechnej zmienności, brzmi: „wszystko płynie”. Odnosi się ona do sytuacji rzeki, która płynąc, podlega nieustającej zmianie.
Źródło: Pexels, domena publiczna.

Jak widzisz, dla pierwszych myślicieli powstawanie i ginięcie bytów wiązało się z działaniem *arché* – siły, która pozostawała niezależna wobec tworzonych przez siebie rzeczy. Być może jednak świat można pomyśleć inaczej niż poprzez aktywność pierwszej przyczyny?

Istnieje tylko jeden byt

Parmenides z Elei postanowił również rozwikłać zagadkę powstawania i ginięcia bytów. Odpowiedź tego filozofa na pytanie o to, co i w jaki sposób istnieje, była niezwykła, a zarazem zaskakująca. Eleata wyprowadził twierdzenie, które brzmi: „byt jest, a nie-bytu nie ma”, a tym samym nie może on w jakikolwiek sposób istnieć.

Formuła zaproponowana przez Parmenidesa może sprawiać na nas wrażenie dość oczywistej, jednak konsekwencje, jakie na jej podstawie opracuje myśliciel, są znacznie bardziej kontrowersyjne. Twórca szkoły elejskiej twierdził, że skoro byt jest i nie może go nie być, to również zachodzenie procesów powstawania i ginięcia rzeczy należy co najmniej podać w wątpliwość lub uznać je za złudne. Wynika z tego, jak wnioskował Parmenides, że istnienie wielości rzeczy, które nieustannie się przekształcają, jest niemożliwe i stanowi jedynie błąd wynikający z ułomności ludzkiego poznania za pomocą zmysłów. Tym samym nie zachodzi też ruch, ponieważ nie ma rzeczy, które mogłyby się poruszać. Powstaje pytanie, co zatem istnieje – zdaniem Parmenidesa – i w jaki sposób? Filozof z Elei uważał, że z konieczności musi istnieć tylko jeden, niepodzielny i pozostający w bezruchu byt, doskonały, o kulistym kształcie, zaś poza nim nie istnieje nic więcej. Być może wnioski Parmenidesa, które wyprowadził ze swojego podstawowego twierdzenia, mogą ci się wydawać absurdalne,

$$\neg(p \wedge \neg p)$$

Formuła Parmenidesa: „byt jest, a nie-bytu nie ma”, stanowi jeden z pierwszych przykładów zasady niesprzeczności, zgodnie z którą w przypadku dwóch zdań sprzecznych tylko jedno jest prawdziwe. Twierdzenie twórcy szkoły elejskiej stało się fundamentem logiki stworzonej w późniejszym czasie przez Arystotelesa.

Źródło: It Is Me Here, 26.01.2012 r., Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

należy jednak pamiętać, że filozof ten oddzielał poznanie zmysłowe od poznania intelektualnego. Twórca szkoły elejskiej uważał, że tylko za sprawą rozumu możemy odkryć w pełni, czym jest świat, choć to, czego się w ten sposób dowiemy, może budzić w nas sprzeciw.

Atomy jako próba pogodzenia jedności i wielości

Zagadnienia rozwijane przez Parmenidesa i jego uczniów, a więc istnienie jednego, niepodzielnego bytu, podanie w wątpliwość powstawania i ginięcia rzeczy, a także ich ruchu, zainspirowało dwóch filozofów działających w Abderze. Leucyp wraz z Demokrytem opracowali niezwykłą koncepcję zwaną atomizmem. Myśliciele uznali, że jedno i wielość wcale nie muszą się wzajemnie wykluczać. Leucyp twierdził, że świat składa się z nieskończenie małych bytów, które jakościowo są identyczne, lecz mają odmienne kształty.

Koncepcja Leucypa i Demokryta stała się jedną z najważniejszych koncepcji filozoficznych, m.in. dlatego, że jej podstawowe założenie przyjęto również w fizyce. Jednak rozumienie pojęcia atomu przez myślicieli z Abderdy oraz przez naukowców znacząco różni się od siebie. Leucyp wyobrażał sobie atomy jako geometryczne bryły o zróżnicowanych kształtach, które łącząc się w grupy, powodują powstawanie rzeczy. Natomiast fizycy w XX w., rozwijając różne modele atomu, uważali, że jest to obiekt o bardzo niewielkim rozmiarze, składający się z określonych elementów (protonów, neutronów i elektronów).

Leucyp uważał, że opisywane przez niego byty są nie tylko nieskończenie małe, lecz także niepodzielne. Filozof nazywał je atomami, ponieważ greckie słowo *átomos* oznacza „niepodzielne”.

Źródło: dostępny w internecie: Pixabay, domena publiczna.

Świat idei

Odmienny sposób objaśnienia zagadnienia istnienia świata przyjął Platon. Twórca Akademii wprowadził podział na dwie kategorie bytów: poznawalne za pomocą intelektu idee, byty doskonałe i wieczne, oraz materialne rzeczy, doznawane za pomocą zmysłów. Innymi słowy, Platon uznał, że istnieją dwa równoległe światy. Na gruncie rozważań tego filozofa powstaje pytanie o to, czy świat idei i świat rzeczy są ze sobą w jakikolwiek sposób powiązane. Być może sam Platon odpowiedziałby następująco: idee, jako byty wieczne i doskonałe, stanowią rodzaj matrycy czy też wzorca dla swoich materialnych kopii w postaci rzeczy, które przemijają. Jak widzisz, już w starożytności powstało wiele nurtów w obrębie filozofii,

a każdy z nich stanowi inny rodzaj odpowiedzi na pytanie o to, czym jest otaczający nas świat oraz jak zachodzą jego przekształcenia.

Słownik

arché

(gr. *arché* – początek, zasada, podstawa) termin wprowadzony do filozofii najprawdopodobniej przez Anaksymandra z Miletu, oznaczający źródło, początek, prątworkiwo, przyczynę (głównie materialną) całości bytu, budulec rzeczywistości, ale jednocześnie niezmienną zasadę (naturę) istnienia; wokół problemu *arché* koncentrował się początkowy okres rozwoju starożytnej filozofii greckiej, od Talesa do Arystotelesa

idea

(gr. *idein* – widzieć) byt prawdziwy i niezmienny, poznawany za pomocą intelektu

idealizm platoński

(gr. *idéa* – kształt, wyobrażenie; łac. *idealis* – idealny) nurt myślowy opierający się na założeniu, że świat postrzegany jest zarówno za pomocą zmysłów, jak i intelektu; obiekty poznania zmysłowego uznawane są za niestałe i zmienne, natomiast idee poznawane za pomocą intelektu charakteryzuje stałość i niezmiennosc

jońska filozofia przyrody

nurt filozoficzny zapoczątkowany w starożytnej Jonii, krainie w Azji Mniejszej; jego przedstawiciele poprzez obserwację tego, co zmienne, starali się ustalić, czym jest pierwsza przyczyna

logika

(gr. *logike* – umiejętność rozumowania) dyscyplina naukowa zajmująca się regułami poprawnego myślenia i wnioskowania

ontologia

(gr. *to on* – byt, *logos* – nauka) dziedzina filozofii zajmująca się tym, co istnieje jako byt

wariabilizm

(łac. *variabilis* – zmienny) stanowisko filozoficzne wywodzące się od Heraklita, przyjmujące nieustającą zmianę wszystkiego, co istnieje, proces stawania się; teoria ta wiąże się z przeciwstawną statycznością (Parmenides, Zenon z Elei), dynamiczną teorią bytu; stanowiska pokrewne: heglizm, materializm, bergsonizm

zasada niesprzeczności

zasada, zgodnie z którą w przypadku dwóch zdań sprzecznych tylko jedno jest prawdziwe; stanowi fundament logiki stworzonej przez Arystotelesa

zasada tożsamości

zasada sformułowana przez Parmenidesa, polegająca na założeniu, że każdy byt jest tym, czym jest

Animacja

Polecenie 1

Jakie pytania stawiali sobie starożytni filozofowie? Odpowiedz na podstawie dotychczas zdobytych wiadomości, a następnie zweryfikuj swoją odpowiedź z animacją.

Polecenie 2

Zapoznaj się z animacją prezentującą, jak zagadnienie istnienia świata wyrażali różni filozofowie w starożytności. Zastanów się, czy pomiędzy poszczególnymi rozważaniami filozofów, poświęconymi zagadnieniu tego, co istnieje i w jaki sposób istnieje, można wskazać elementy wspólne. Swoje przemyślenia zapisz w postaci krótkiej notatki.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DzcRlKgXy>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Filozofowie starożytni skupiający się na ontologii*.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz odpowiedź. Rozważania dotyczące pierwszej przyczyny podejmował...

☐ Tales.

☐ Demokryt.

☐ Platon.

☐ Leucyp.

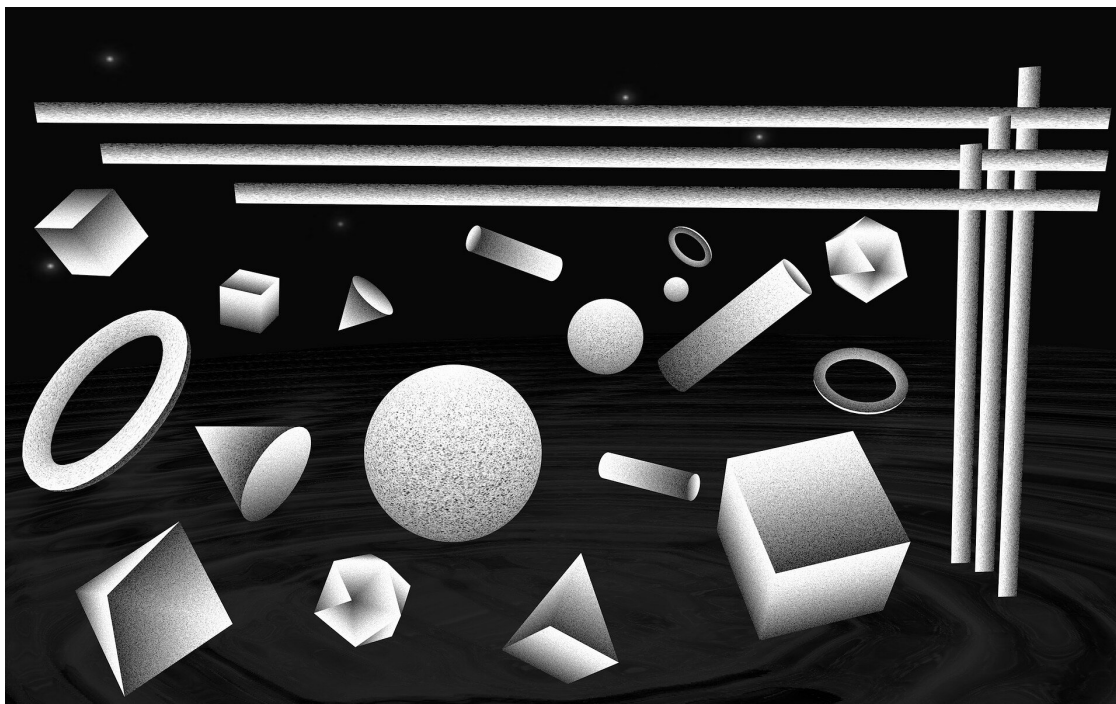
Ćwiczenie 2

Który ze starożytnych filozofów uznawał powietrze za pierwszą przyczynę? Jak myślisz, jakie motywy – inne niż podane w tekście głównym – mogły skłonić tego myśliciela do takiego toku rozumowania? Swoją odpowiedź zapisz w postaci krótkiej notatki.

Ilustracja nawiązuje do...

☐ pitagorejskich liczb rozumianych jako pierwsza przyczyna.

☐ atomizmu Leucypa i Demokryta.

☐ świata idei Platona.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Ćwiczenie 4

Uzupełnij tekst właściwymi odpowiedziami.

Heraklit z Efezu był przedstawicielem , czyli stanowiska zakładającego istnienie . Myśliciel ten uznawał, że wszystko, co istnieje, . Stanowisko Heraklita nazywamy .

pozostaje niezmiennie

Absolutu

Akademii Platońskiej

materializmem

pierwszej przyczyny

atomizmem

wariabilizmem

harmonii świata

hylozoizmem

jońskiej filozofii przyrody

podlega nieustającej zmianie

szkoły milezyjskiej

Ćwiczenie 5

Zaznacz prawidłowe słowa w tekście.

Stanowisko filozoficzne Platona nazywamy idealizmem/atomizmem, ponieważ uznawał on istnienie bytów doskonałych/nieskończenie małych obiektów, które stanowią rodzaj matrycy dla jednostkowych rzeczy/pierwszą przyczynę.

Ćwiczenie 6

Zaznacz zdania fałszywe i prawdziwe.

Twierdzenie	Prawda	Fałsz
Parmenides, podobnie jak pozostali jońscy filozofowie przyrody, zajmował się zagadnieniem pierwszej przyczyny.	☐	☐
Arystoteles, uczeń Demokryta, jest uznawany za twórcę szkoły elejskiej.	☐	☐
Pitagorejczycy, zafascynowani matematyką, uznali liczby za pierwszą przyczynę.	☐	☐

Ćwiczenie 7

Zastanów się nad pytaniem, w jaki sposób powstał świat. Czy uważasz, że w przyszłości uzyskamy na nie ostateczną odpowiedź? Zapisz swoje rozważania w postaci krótkiej notatki.

Ćwiczenie 8

Zastanów się nad znaczeniem rozważań ontologicznych. Czy tego rodzaju przemyślenia są nam potrzebne? Z jakich powodów podejmuje się takie rozważania? Zapisz swoje refleksje w postaci krótkiej notatki.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Filozofowie starożytni skupiający się na ontologii

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Pojęcie filozofii. Uczeń:

2) wymienia i charakteryzuje ważniejsze dyscypliny filozofii: metafizyka (ontologia), epistemologia, etyka, filozofia przyrody, antropologia filozoficzna, teologia filozoficzna, filozofia piękna i sztuki (estetyka), filozofia polityki;

II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi archē świata? Uczeń:

2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);

III. Pierwsze spory filozoficzne. Uczeń:

3) dostrzega w rozumowaniach eleatów załączek procedury dowodzenia (Parmenides) oraz argumentacji typu reductio ad absurdum (paradoksy Zenona z Elei);

IV. Atomizm grecki (filozofia Leucypa i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej. Uczeń:

1) formułuje własną odpowiedź na pytanie „czy istnieją przedmioty proste (niepodzielne)?” oraz w jego kontekście objaśnia stanowisko atomizmu i argumenty na jego rzecz;

2) podaje przykłady wyjaśniania wybranych zjawisk w świecie w odwołaniu do procesów składania i rozkładania konfiguracji składników prostszych;

3) przedstawia w zarysie historię poszukiwania w nauce nowożytnej i współczesnej najmniejszych cząstek materii;

4) rekonstruuje ponadczasowy spór o to, czy ludzkie czynności umysłowe można wyjaśnić wyłącznie w odwołaniu do procesów fizycznych: materializm vs. dualizm.

VII. Filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona”. Uczeń:

3) wyjaśnia sens potoczny i sensy filozoficzne terminu idealizm;

4) wskazuje na wybranym przykładzie na obecność platonizmu w późniejszych epokach (np. w teologicznej myśli średniowiecznej, w nowożytnym matematycznym przyrodoznawstwie, w politycznych próbach budowania „państwa doskonałego”).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Zapoznasz się z różnymi starożytnymi modelami objaśnienia, czym jest świat i w jaki sposób powstaje.
- Zrozumiesz motywy poszukiwania pierwszej przyczyny przez jońskich filozofów przyrody.
- Dowiesz się, czym jest ontologia jako jedna z dyscyplin w obrębie filozofii.

Cele operacyjne. Uczeń:

- relacjonuje różne starożytne modele objaśnienia, czym jest świat i w jaki sposób powstaje;
- prezentuje motywy poszukiwania pierwszej przyczyny przez jońskich filozofów przyrody;
- wyjaśnia, czym jest ontologia jako jedna z dyscyplin w obrębie filozofii.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- burza mózgów;
- praca z multimediami;
- praca z tekstem.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiałach;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów, żeby poszukali w dowolnych źródłach informacji na temat różnych teorii powstania świata.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i wyświetla na tablicy temat i cele lekcji. Prosi uczniów, by na podstawie wiadomości zdobytych przed lekcją zaproponowali kryteria sukcesu.
2. **Burza mózgów.** Prowadzący prosi uczniów, żeby zaprezentowali wyniki swoich poszukiwań w ramach przygotowania do lekcji. Wszystkie teorie dotyczące powstania świata zapisywane są na tablicy. Na tym etapie nie ma weryfikacji ani porządkowania propozycji uczniów.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Jeżeli przygotowanie uczniów do lekcji jest niewystarczające, nauczyciel prosi o indywidualne zapoznanie się z treścią w sekcji „Przeczytaj”. Każdy uczestnik zajęć podczas cichego czytania wynotowuje najważniejsze kwestie poruszone w tekście. Następnie wybrani uczniowie odczytują na głos swoje notatki. Nauczyciel inicjuje rozmowę kierowaną porządkującą ten etap pracy. Prowadzący prosi uczniów, żeby porównali swoje notatki z informacjami zapisanymi na tablicy. Następnie wspólnie z uczniami porządkuje informacje i wpisuje je na mapę myśli.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Animacja”. Odczytanie polecenia do multimedium: *Zapoznaj się z animacją prezentującą, jak zagadnienie istnienia świata wyrażali różni filozofowie w starożytności. Zastanów się, czy pomiędzy poszczególnymi rozważaniami filozofów, poświęconymi zagadnieniu tego, co istnieje i w jaki sposób istnieje, można wskazać elementy wspólne. Swoje przemyślenia zapisz w postaci krótkiej notatki.* Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.
3. Po obejrzeniu animacji nauczyciel wyznacza ucznia, który ma za zadanie uzupełnić informacje zamieszczone na mapie myśli o treści pochodzące z filmu. W tym zadaniu pomaga mu cały zespół klasowy, podając swoje propozycje.
4. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Zapowiada uczniom, że w kolejnym kroku będą rozwiązywać ćwiczenia – od najprostszych do najtrudniejszych – i będą to robić wspólnie. Wybrana osoba czyta po kolei polecenia. Po każdym przeczytanym poleceniu nauczyciel daje uczniom określony czas na zastanowienie się, a następnie ochotnik udziela odpowiedzi. Reszta uczniów ustosunkowuje się do niej, proponując swoje pomysły. Nauczyciel w razie potrzeby koryguje odpowiedzi, dopowiada istotne informacje, udziela uczniom informacji zwrotnej.

5. Po wykonaniu ćwiczeń uczniowie wspólnie przyglądają się mapie myśli znajdującej się na tablicy i decydują, czy należy ją jeszcze uzupełnić.

Faza podsumowująca:

1. Zalogowany na platformie nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wybrany uczeń odczytuje cele lekcji, a następnie wszyscy wspólnie omawiają: co udało się osiągnąć, do czego warto wrócić, czego nie udało się zrealizować i dlaczego.

Praca domowa:

1. Wybierz jeden tekst kultury (np. obraz, powieść, film, komiks, grę), w którym jest mowa o tym, jak powstał świat lub człowiek. Przygotuj na ten temat 5-słajdową prezentację multimedialną.

Materiały pomocnicze:

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2005.
- Krokiewicz A., *Zarys filozofii greckiej*, Warszawa 2000.
- Bryson B., *Krótką historia prawie wszystkiego*, tłum. J. Bieroń, Poznań 2020.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą obejrzyć multimedium jako wprowadzenie w temat lekcji.